

ผลของการจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการที่มีต่อทักษะทางสังคมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

The Results of the Recreational Activity Program on Social Skills for Students in Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วัชรินทร์ เสมามอญ

สาขาวิชาพลศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Email : Semamon@outlook.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการสำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และเพื่อศึกษาผลของการจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการที่มีต่อทักษะทางสังคมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีที่ลงทะเบียนเรียนวิชาผู้นำนันทนาการ ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2559 จำนวน 132 คน โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการ และแบบประเมินทักษะทางสังคม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t-test for dependent samples

ผลการวิจัยพบว่า

1. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมในภาพรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคม คิดเป็นร้อยละ 60.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 84.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 24
2. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 87.8 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 28
3. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 82.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22.7
4. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 61.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 83.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22

คำสำคัญ: โปรแกรม, กิจกรรมนันทนาการ, ทักษะทางสังคม

Abstract

The purposes of this research are to develop the Recreational Activity Program for Students in Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University and to investigate the results of the recreational activity program on student's social skills in Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University. The participants were 132 undergraduate students who enrolled in Recreation Leader course of the semester 1, 2016 by using random sampling method. The Recreational Activity Program for Students and Students' Social Skill Evaluation were used as the method in this research. The data were analyzed by using means, standard deviation and t-test for dependent samples.

The research findings were as follows:

1. Pre and Post experiment, the samples differently have overall social skills without the significant level at .05. The Post experiment data of social skills were 24 percent higher than the pre experiment. The percentage of pre experiment data was 60.5 and the percentage of the post experiment was 84.5.

2. Pre and Post experiment, the samples differently have social skills in interpersonal skill aspect without the significant level at .05. The Post experiment data of social skills were 28 percent higher than the pre experiment. The percentage of pre experiment data in interpersonal skill aspect was 59.8 and the percentage of the post experiment in interpersonal skill aspect was 87.8.

3. Pre and Post experiment, the samples differently have social skills in communication skill aspect without the significant level at .05. The Post experiment data of communication skills were 22.7 percent higher than the pre experiment. The percentage of pre experiment data in communication skill aspect was 59.8 and the percentage of the post experiment in communication skill aspect was 82.5.

4. Pre and Post experiment, the samples differently have social skills in team working skill aspect without the significant level at .05. The Post experiment data of team working skills were 22 percent higher than the pre experiment. The percentage of pre experiment data in team working skill aspect was 61.5 and the percentage of the post experiment in team working skill aspect was 83.5.

Keywords: Program, Recreation, Social Skill

1. บทนำ

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมโลก ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยที่ขาดดุลยภาพและธรรมาภิบาล ในราว 1 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตทางสังคมครั้งสำคัญ การบริหารจัดการประเทศที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุ และเน้นระบบทุนนิยมอย่างสุดโต่ง ทำให้ด้านเศรษฐกิจเกิดความเหลื่อมล้ำและการแก่งแย่งแข่งขัน เอารอดเอาเปรียบกัน ในด้านสังคม เกิดภาวะสถาบันทางสังคมอ่อนแอ ขาดความเอื้ออาทรใส่ใจซึ่งกันและกัน ครอบครัวอ่อนแอ เด็ก ผู้สูงอายุ ผู้ด้อย โอกาส ผู้พิการและคนยากจนถูกทอดทิ้ง เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ในด้าน

สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ถูกทำลายและเกิดมลภาวะต่าง ๆ ส่งผลก่อให้เกิดปัญหาและเป็นอุปสรรคในการพัฒนาสุขภาวะของสังคมและสุขภาพอนามัยของประชาชน แต่ในขณะเดียวกันก็ได้กระตุ้นให้เกิดการเห็นความสำคัญและกระแสการตื่นตัวและใส่ใจสุขภาพ การแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาสุขภาพไทย ความเข้มแข็งของงานสร้างเสริมสุขภาพ การปฏิรูประบบสุขภาพ การขยายตัวของภาคประชาสังคมสุขภาพ รวมทั้งการสร้างจินตนาการ จิตสำนึกและวัฒนธรรมสุขภาพใหม่ และการสร้างธรรมาภิบาลในระบบสุขภาพ ดังนั้นการพัฒนาสุขภาพหรือสุขภาวะในช่วงแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ

ฉบับที่ 10 จึงได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาใหม่ โดยคำนึงถึง

การพัฒนาอย่างบูรณาการเป็นองค์รวม และมีความสมดุลพอดี ที่มุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและสุขภาพดีเป็นผลจากสังคมดี เพื่อมุ่งสร้างระบบสุขภาพพอเพียง เพื่อสร้างให้สุขภาพดี บริการดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขอย่างพอเพียงที่เชื่อมโยงกับการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ภายใต้แนวปฏิบัติปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างสังคมส่วนรวมที่ดี โดยการระดมพลังทั้งสังคมในทุกระดับ เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงสังคมและระบบสุขภาพให้ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ดังกล่าว ด้วยการมีส่วนร่วมปฏิบัติการและร่วมรับผิดชอบของภาคีเครือข่าย การพัฒนาทั้งภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น ภาคเอกชน องค์กร เอกชน สาธารณประโยชน์ องค์กรชุมชน ภาคประชา สังคมและประชาชน ทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลกที่มีเอกภาพเข้มแข็งและจริงจังอันเป็นรากฐานของสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

การที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เป็นคนเก่ง คนดี พร้อมด้วยคุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึก สาธารณะ มีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีส่วนร่วมในการพัฒนาและเสริมสร้างชุมชนของตนให้เข้มแข็งได้นั้น ต้องมีกระบวนการหรือเครื่องมือในการช่วยพัฒนา ซึ่งกิจกรรมนันทนาการเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ช่วย สนับสนุนการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและง่ายที่สุด มีพัฒนาหลายๆ ด้านพร้อมๆ กัน ดังที่คิงส์คีย์ เจริญรักษ์ [1] ได้กล่าวถึงคุณค่าของนันทนาการที่ให้ผลต่อ พัฒนาการด้านต่างๆ ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมไว้ว่า นันทนาการกับผลทางด้านจิตวิทยา เป็นที่ยอมรับกันว่า กิจกรรมนันทนาการเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการที่จะ ป้องกันบุคคลที่ป่วยทางด้านจิตใจ และยังใช้ในการฟื้นฟู จิตใจให้กลับคืนมาสภาพเดิมได้เร็ว นอกจากนี้ นันทนาการยังช่วยลดความคับข้องใจหรือความวิตกกังวล นันทนาการกับผลทางด้านร่างกาย กิจกรรมนันทนาการ ประเภทเกมและกีฬาจะช่วยส่งเสริมสมรรถภาพทางกาย ให้กับผู้เข้าร่วมเป็นอย่างดี ทำให้ร่างกายได้รับการพัฒนา ทุกส่วน ส่งเสริมการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของ ระบบในร่างกาย โดยเฉพาะระบบการไหลเวียน ระบบ หายใจ ระบบกล้ามเนื้อ และระบบขับถ่ายของเสีย เมื่อ

ร่างกายแข็งแรงก็จะมีผลให้สามารถประกอบภารกิจ ประจำวันได้ดียิ่งขึ้น และนันทนาการกับผลทางสังคม กิจกรรมนันทนาการเปิดโอกาสให้บุคคลที่เข้าร่วมมี การทำงานและรับผิดชอบร่วมกัน จึงเป็นการส่งเสริมให้การ อยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น

สุวิมล ตั้งสัจพจน์ [2] ได้กล่าวไว้ว่า นันทนาการเป็น กิจกรรม และเป็นวิธีการที่นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของมนุษย์ นันทนาการเป็นกระบวนการพัฒนา ประสพการณ์ หรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลหรือ สังคม สามารถทำให้บุคคลและชุมชนเกิดความ เพลิดเพลินและให้โอกาสในการใช้เวลาว่าง สำหรับทุก กลุ่มอายุ ทุกพื้นฐานและทุกชนชั้นทางสังคม การจัด กิจกรรมนันทนาการมีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งต่อ ภาวะสุขภาพจะช่วยเสริมสร้างสุขภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมี สุขภาพดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เพราะนันทนาการเป็นกระบวนการใช้กิจกรรมที่มีการ เคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ เมื่อกำลังเนื้อมีการเคลื่อนไหวก็จะ ทำให้ร่างกายแข็งแรงช่วยชะลอความเสื่อมและจากการ เข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการด้วยความสมัครใจ กิจกรรมที่ จัดมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินทำให้ลืมความกังวลใจ มีความสุขได้ผ่อนคลายความเครียด ช่วยสร้างอารมณ์สุข และส่งผลให้สุขภาพจิตดีดังที่กมล สุวรรณศรี [3] ได้ กล่าวไว้ นอกจากนี้ การที่ได้พบปะสังสรรค์ร่วมทำ กิจกรรมกับเพื่อนจะส่งเสริมให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ได้ดีด้วยเช่นกัน ดังที่ พิระพงค์ บุญศิริ [4] ได้กล่าวไว้

สำหรับ นักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วง 18-22 ปี และเป็น วัยที่กำลังเรียนรู้ ทั้งในเรื่องของความรู้และทักษะการใช้ ชีวิตในสังคม โดยผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับเพื่อน ในสาขาวิชา คณะ และมหาวิทยาลัย แต่กลับพบว่า นักศึกษายังมีทักษะทางสังคมน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะทางด้าน การสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น การ ติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะมหาวิทยาลัยยังไม่ได้จัดกิจกรรม นันทนาการให้กับนักศึกษาอย่างเพียงพอและเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการสร้างทักษะทางสังคมให้เกิดขึ้นกับนักศึกษาได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสร้างโปรแกรมกิจกรรม นันทนาการที่มีต่อทักษะทางสังคมของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครหรืออยุธยา ซึ่งจะเป็นแนวทางให้แก่นักศึกษาในการจัดกิจกรรมนันทนาการให้กับนักศึกษา และผู้เกี่ยวข้องใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาวางแผน และการส่งเสริมสนับสนุน การจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการให้กับเยาวชนในชุมชนต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

2. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

2.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีที่ลงทะเบียนเรียนวิชาผู้นำนันทนาการในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2559 จำนวน 132 คน โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) เป็นเพศชาย 39 คน และเพศหญิง 93 คน จากประชากรทั้งหมด 200 คน

2.2 ตัวแปรที่ศึกษา

2.2.1 ตัวแปรต้น คือ การจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการ

2.2.2 ตัวแปรตาม คือ ทักษะทางสังคม

2.3 สมมติฐาน

2.3.1 ทักษะทางสังคมในภาพรวมของนักศึกษาหลังเข้าร่วมโปรแกรมการจัดกิจกรรมนันทนาการสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมโปรแกรม

2.3.2 ทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นของนักศึกษาหลังเข้าร่วมโปรแกรมการจัดกิจกรรมนันทนาการสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมโปรแกรม

2.3.3 ทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของนักศึกษาหลังเข้าร่วมโปรแกรมการจัดกิจกรรมนันทนาการสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมโปรแกรม

2.3.4 ทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของนักศึกษาหลังเข้าร่วมโปรแกรมการจัดกิจกรรมนันทนาการสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมโปรแกรม

3. วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) ที่ผู้วิจัยดำเนินการทดลองตามแบบแผนการทดลองกลุ่มเดียว สอบก่อนสอบหลัง (One group pretest – posttest design)

ขั้นตอนดำเนินการวิจัยมีดังนี้

1. ปฐมนิเทศกลุ่มตัวอย่าง เพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย รูปแบบกิจกรรม ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย และบทบาทของผู้เข้าร่วมกิจกรรม พร้อมทั้งแนะนำทีมวิจัย

2. กลุ่มตัวอย่างทำแบบประเมินทักษะทางสังคมก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการ โดยแบบประเมินผ่านการหาคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ และหาความเชื่อมั่นเรียบร้อยแล้ว

3. ผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมโปรแกรมนันทนาการให้กับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 8 สัปดาห์ๆ ละ 3 ชั่วโมง โดยในแต่ละสัปดาห์จะจัดกิจกรรมสลับสับเปลี่ยนกันไป ตามความเหมาะสม

4. กลุ่มตัวอย่างทำแบบประเมินทักษะทางสังคมหลังเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการ

5. ตรวจสอบแบบประเมิน แล้วนำคะแนนที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้วิธีการทางสถิติ เพื่อทดสอบสมมติฐาน

6. นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย พร้อมทั้งจัดทำรายงานการวิจัย

4. ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบทักษะทางสังคมในภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง

ก่อนทดลอง		หลังทดลอง		t	P
\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.		
2.42	0.16	3.38	0.12	1.69	4.05

จากตารางที่ 1 พบว่า ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมในภาพรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง นั่นคือ คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเท่ากับ 3.38 และคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองเท่ากับ 2.42 อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างหลังการทดลองและก่อนการทดลองจะแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลง โดยก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคม คิดเป็นร้อยละ 60.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 84.5 จะเห็นได้ว่าหลัง

การทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 24

ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง

การเปรียบเทียบ	ด้าน	การสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น	การติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น	การทำงานร่วมกับผู้อื่น
ก่อนทดลอง	\bar{X}	2.39	2.39	2.46
	S.D.	0.08	0.16	0.28
หลังทดลอง	\bar{X}	3.51	3.30	3.34
	S.D.	0.06	0.10	0.18
t		1.83	1.83	1.83
P		1.32	6.36	8.93

จากตารางที่ 2 พบว่า 1) ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง นั่นคือ คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเท่ากับ 3.51 และคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองเท่ากับ 2.39 อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างหลังการทดลองและก่อนการทดลองจะแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 87.8 จะเห็นได้ว่าหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 28

2) ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง นั่นคือ คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเท่ากับ 3.30 และคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองเท่ากับ 2.39 อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างหลัง

การทดลองและก่อนการทดลองจะแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 82.5 จะเห็นได้ว่าหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22.7

3) ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง นั่นคือ คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเท่ากับ 3.34 และคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองเท่ากับ 2.46 อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างหลังการทดลองและก่อนการทดลองจะแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 61.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 83.5 จะเห็นได้ว่า หลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22

5. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง ผลของการจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการที่มีต่อทักษะทางสังคมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมในภาพรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง คือ คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเท่ากับ 3.38 และคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองเท่ากับ 2.42 ซึ่งทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคม คิดเป็นร้อยละ 60.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 84.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงขึ้นกว่า

ก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 24 และเมื่อนำมาพิจารณาเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น ด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น และด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น พบว่า ก่อนและหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างในทุกด้านมีทักษะทางสังคมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีรายละเอียดเป็นดังนี้ 1. ด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 87.8 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 28 2. ด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น หลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 59.8 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 82.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22.7 และ 3. ด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น หลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ ก่อนการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 61.5 และหลังการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 83.5 ดังนั้นหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22 ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากเหตุผลดังต่อไปนี้

1. วัย ทักษะทางสังคมของบุคคลนั้นสามารถพัฒนาขึ้นตามวัยของบุคคล เมื่อบุคคลมีการเจริญเติบโตขึ้น ย่อมมีพัฒนาการทางด้านร่างกายที่พร้อมจะนำไปสู่การพัฒนาทางสังคมของบุคคล ซึ่งการติดต่อสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของบุคลิกภาพ เจตคติ ความคิดของบุคคล ล้วนเป็นผลมาจากการพัฒนาทางสังคมที่จะทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตร่วมกัน และสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังที่ นรพรรัตน์ นาขาสิงห์ [5] ได้กล่าวไว้ และจากผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมีอายุอยู่ในช่วง 18-22 ปี ซึ่งเป็นวัยที่มีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ

อารมณ์และสังคม พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ประกอบกับกลุ่มตัวอย่างได้มีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัย ได้ผ่านการทำกิจกรรม และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนถูกหล่อหลอมจากกระบวนการต่างๆ ของคณาจารย์ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอน การทำกิจกรรมของสาขา คณะ และมหาวิทยาลัย เด็กในวัยนี้จึงเป็นวัยที่มีพัฒนาการทางสังคมเป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อได้รับการจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการ ทักษะทางสังคมก่อนและหลังการทดลองจึงไม่แตกต่างกันมากนัก โดยหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลองเพียงเล็กน้อย ดังนั้นโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการจึงเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเสริมทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างให้มีพัฒนาการที่สูงขึ้น สอดคล้องกับที่วรรณสวัสดิ์ อุทัยพันธุ์ [6] ได้ศึกษาผลของกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาทักษะทางสังคมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต โดยกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการพัฒนาทักษะทางสังคมสูงขึ้น ภายหลังจากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ในด้านทักษะการสร้างสัมพันธภาพ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะในการแก้ปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน และการรับรู้ที่ดีต่อตนเอง

2. เพศ เพศเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ดังที่เรวดี ศิรินคร [7] กล่าวไว้ว่า เพศเป็นตัวกำหนดบทบาททางสังคมระหว่างบุคคล เพศชายและเพศหญิงมีการเรียนรู้ และมีแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน เช่น เพศหญิงจะมีความละเอียดอ่อนทางอารมณ์ และความรู้สึก มีอารมณ์อ่อนไหวง่าย เข้าใจความรู้สึกหรือจิตใจของเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ชอบการอยู่ร่วมกัน และมักปิดบังความรู้สึกของตนเอง ส่วนเพศชายจะมีลักษณะของความเข้มแข็ง หนักแน่น สามารถควบคุมตนเองได้ ไม่อ่อนไหว ก้าวร้าว ชอบใช้กำลังมากกว่า และมักให้ความสำคัญกับการแสดงออกทางอารมณ์และพฤติกรรมแบบตรงไปตรงมามากกว่า แต่จะมีการควบคุมทางอารมณ์และทางสังคมได้น้อยกว่า เป็นต้น ดังนั้น เพศชายกับเพศหญิงจึงมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นหรือทักษะทางสังคมแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ซึ่งเป็นเพศที่มีทักษะทางสังคมมากกว่าเพศชายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลองจึงไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ หลัง

การทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลองเล็กน้อย สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ นพรัตน์ นาขาสิงห์ [5] ที่กล่าวไว้ว่า นักเรียนชายมีทักษะทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนหญิงมีทักษะทางสังคมอยู่ในระดับสูง

3. ประสบการณ์ทางสังคม สังคมของบุคคลจะเริ่มจากสังคมเล็กๆ ภายในบ้านตั้งแต่แรกเกิด จากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และผู้ที่ใกล้ชิด และเมื่อเติบโตขึ้นสังคมของบุคคลก็จะขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ สู่สังคมนอกบ้าน มีการพบปะพูดคุย การเล่น การคบหาสมาคมกับเพื่อนในละแวกบ้าน จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่สังคมในสถานศึกษา ได้รับการศึกษา มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นมากขึ้น มีการทำงานร่วมกัน มีการแก้ไขข้อขัดแย้ง ปัญหา และอุปสรรค จนกระทั่งถึงสังคมของการทำงาน ทำให้บุคคลมีการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เมื่อบุคคลมีการเรียนรู้มากขึ้นก็จะเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ทางสังคมของบุคคลมากขึ้นไปด้วย ประสบการณ์ทางสังคมจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะหล่อหลอมบุคคลจากการเรียนรู้ และพัฒนากลายเป็นพฤติกรรมของบุคคล การส่งเสริมให้เด็กมีประสบการณ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อการพัฒนาไปสู่วัยผู้ใหญ่ เนื่องจากประสบการณ์ทางสังคมจะช่วยให้เด็กมีความสามารถเข้าใจตนเอง สังคม และสภาพแวดล้อมของตนอย่างถูกต้อง และจะช่วยให้เด็กเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ตลอดจนค้นพบวิถีชีวิต รู้จักการใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมได้ ซึ่งนั่นคือทำให้บุคคลมีทักษะทางสังคมนั่นเอง ดังที่นพรัตน์ นาขาสิงห์ [5] ได้กล่าวไว้ จากการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ทางสังคมที่ถูกหล่อหลอมและพัฒนามาเป็นลำดับ ประกอบกับธรรมชาติของผู้เรียนที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาผู้นำนันทนาการจะต้องเป็นบุคคลที่มีพื้นฐานในการทำกิจกรรม หรือชอบกิจกรรม รวมทั้งมีความสนใจในการทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นอยู่แล้ว ดังนั้นทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลองจึงแตกต่างกันไม่มากนัก โดยหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลองเพียงเล็กน้อย สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของนพรัตน์ นาขาสิงห์ [5] ที่กล่าวไว้ว่า นักเรียนที่มีประสบการณ์ทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง มีทักษะทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนที่มีประสบการณ์ทางสังคมอยู่ในระดับสูง มีทักษะทางสังคมอยู่ในระดับสูง

6. บทสรุป

ผลการจัดโปรแกรมกิจกรรมนันทนาการที่มีต่อทักษะทางสังคมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

1. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมในภาพรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ หลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 24

2. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธ์สภาพกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธ์สภาพกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ หลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการสร้างสัมพันธ์สภาพกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 28

3. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ หลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22.7

4. ก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการทดลองมีทักษะทางสังคมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นของกลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ หลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างมีทักษะทางสังคมด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง คิดเป็นร้อยละ 22

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อภิวัฒน์ โอนสูงเนิน, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฤทธิ เทพไทอานวย และ ดร.ชมพูนุท

สุขหวาน ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัย และขอขอบคุณนักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยดีเสมอมา

8.เอกสารอ้างอิง

- [1] คงศักดิ์ เจริญรักษ์, “นันทนาการกับความต้องการของมนุษย์”, วารสารสุขศึกษา พลศึกษา และสันทนาการ, ปีที่ 10, ฉบับที่ 1, 2527, หน้า 80-81.
- [2] สุวิมล ตั้งสัจพจน์, “ทฤษฎีนันทนาการและการใช้เวลาว่าง”, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547.
- [3] กมล สุวรรณศรี, “นันทนาการ”, วิทยาลัยสวนดุสิต, ม.ป.ป.
- [4] พีระพงศ์ บุญศิริ, “นันทนาการและการจัดการ”, สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2542.
- [5] นพรัตน์ นาชาสิงห์, “การศึกษาเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ที่มีระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านพรหมวิหารสี่ และประสบการณ์ทางสังคมแตกต่างกัน”, ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551.
- [6] วรรณสวัสดิ์ อุทัยพันธุ์, “ผลของกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาทักษะทางสังคมของนักศึกษา ชั้นปีที่ 1 คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- [7] เรวดี ศิรินคร, “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับความร่วมรู้สึกของพยาบาลวิชาชีพที่มีต่อผู้ป่วยในโรงพยาบาลของรัฐ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพยาบาลศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.